

УДК 376

С.П. Миронова

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

У статті здійснено теоретичне та практичне узагальнення особливостей і методики виховання дітей з вадами інтелекту в умовах допоміжної школи.

Ключові слова: діти з вадами інтелекту, виховання, методи виховання, допоміжна школа.

В статье обобщены особенности и методика воспитания учащихся вспомогательной школы.

Ключевые слова: дети с нарушениями интеллекта, воспитание, методы воспитания, вспомогательная школа.

Одним із вагомих завдань закладів корекційної освіти є виховання особистості. Цій проблемі присвячено багато праць у корекційній педагогіці. Зокрема, різні аспекти виховання учнів допоміжної школи висвітлено у роботах таких вчених: А.С. Белкін, В.І. Бондар, Н.М. Буфетов, А.М. Висоцька, Т.Н. Головіна, І.Г. Єременко, В.О. Липа, В.Ф. Мачихіна, Н.С. Коломинський, Т.І. Пороцька, В.М. Синьов та ін. Проте проблеми виховної роботи з дітьми, що потребують корекції інтелектуальних вад, залишаються й на часі актуальними. Метою нашої статті є теоретичне та практичне узагальнення особливостей та методики виховання дітей з вадами інтелекту в умовах допоміжної школи.

Наслідки ураження центральної нервової системи у розумово відсталих школярів значно ускладнюють виховну роботу з ними. Проте в цих дітей є і багато можливостей для розвитку. Тому мета виховання в допоміжній школі не виводиться із особливостей розумово відсталих учнів. Вади психофізичного розвитку не можуть бути ґрунтом для формулювання особливих “дефектологічних” цілей і завдань, пристосованих до дефекту. **Мета і завдання виховання в допоміжній школі такі ж, як і в масових загальноосвітніх закладах.** Виховний процес так само спрямований на всі сторони розвитку особистості, а його джерелами виступають діяльність і спілкування. У процесі виховання в дітей формують систему знань, переконань, навичок, якостей і рис особистості, стійких звичок поведінки, які слугуватимуть

їм основою для подальшого самостійного життя.

Проте реалізуються загальні виховні напрямки і цілі з урахуванням наявних у розумово відсталих дітей особливостей розвитку. Тобто **загальні виховні завдання мають поєднуватись із корекційними.**

Як і у навчанні, так і у вихованні слід враховувати взаємодію біологічного і соціального факторів щодо розвитку дитини. Відомо, що супутні ознаки розумової відсталості (відхилення третього порядку), до яких відносяться різні порушення характеру і поведінки, піддаються педагогічній корекції, тобто вони взагалі не є обов'язковими для цих дітей. У більшості випадків вони виникли у результаті неправильної взаємодії розумово відсталого дитини із середовищем; під впливом соціальних факторів, які не враховували особливостей цієї дитини, і не мали на меті формування у неї правильних норм поведінки.

Методологічною основою виховної роботи і її оптимістичної перспективності є вчення Л.С.Виготського про те, що, по-перше, водночас з дефектом виникають і компенсаторні можливості для його подолання, а по-друге, у розумово відсталого дитини окрім вад є і багато позитивного. Ці можливості та позитивні резерви особистості дитини і мають бути використані у якості фундаменту виховання. Недостатність одних функцій компенсується за рахунок опори на більш розвинені. Основою корекції має стати розвиток вищих психічних функцій, розширення сфери спілкування, розвиток соціально-трудова колективних стосунків.

Процес виховання розумово відсталих дітей ускладнюється певними особливостями їхнього психофізичного розвитку, неврахування яких може призвести до погіршення структури дефекту. Проте наявність особливостей розумово відсталих дітей, зумовлених впливом біологічного фактору, не означає, що ці діти не підлягають вихованню, а навпаки – підкреслює необхідність створення спеціальних умов, використання корекційних методів, які послабляють дію первинного дефекту і дозволять підготувати учнів допоміжної школи до самостійного життя.

У вихованні дітей з вадами інтелекту необхідно враховувати також і окремі суб'єктивні фактори, серед яких найбільш суттєвими є: 1) негативний досвід перебування у масовій школі; 2) негативний вплив сім'ї (надмірна опіка або педагогічна занедбаність, випадки алкоголізму, наркоманії тощо). Через ці фактори у дитини формуються негативні навички поведінки та риси характеру, неадекватна самооцінка, невіра у свої можливості.

Своєрідність розвитку розумово відсталих учнів, попередній негативний життєвий досвід звичайно ускладнюють процес їхнього виховання у допоміжній школі. Проте це тільки ще раз підтверджує, що окрім загальних виховних завдань стосовно цих дітей мають

реалізовуватись і корекційні, спрямовані на подолання негативних рис характеру і поведінки, послаблення ядерного впливу на хід розвитку дитини.

Правильно організоване виховання має підготувати людину до трьох головних ролей у житті – громадянина, працівника і сім'янина. Такі ж орієнтири ставить перед собою і допоміжна школа. З огляду на це, основними напрямками у вихованні школярів є такі:

- ✓ розумове виховання;
- ✓ формування наукового світогляду;
- ✓ моральне виховання;
- ✓ статеве виховання і підготовка до сімейного життя;
- ✓ виховання свідомої дисципліни, почуття обов'язку та відповідальності;
- ✓ правове виховання;
- ✓ виховання несприйнятливості до наркогенних речовин;
- ✓ екологічне виховання;
- ✓ трудове виховання;
- ✓ економічне виховання;
- ✓ профорієнтаційна робота в школі;
- ✓ естетичне виховання;
- ✓ фізичне виховання.

Виховання буде дієвим лише тоді, коли воно комплексно впливатиме на:

- формування знань, переконань, світогляду;
- формування навичок моральної поведінки;
- формування позитивних рис характеру і волі;
- виховання моральних почуттів.

Корекційні зусилля у роботі з учнями допоміжної школи мають спрямовуватись на подолання розриву у розвитку свідомості, поведінки, характеру і почуттів. Особлива увага звертається на подолання розходження між словом і ділом; намірами, бажаннями і реальними вчинками; розумом і емоційними проявами. Ці завдання можна розв'язати на основі комплексного підходу до всіх сторін особистості дитини.

Особливого значення набувають методи виховання учнів. У закладах корекційної освіти використовують методи загальної педагогіки, адаптовані до специфіки розвитку дітей певної категорії. Опишемо особливості реалізації методів виховання дітей з вадами інтелекту.

Методи виховання – це способи педагогічного впливу на вихованців, спрямовані на досягнення бажаного рівня їхньої вихованості.

Методи виховання застосовуються не лише у процесі позакласної

виховної діяльності, а й на уроках, при виконанні режимних моментів, тобто у процесі будь-яких видів життя і діяльності розумово відсталої дитини.

Методи виховання виконують наступні **функції**:

- передача дітям досвіду суспільних стосунків;
- формування в учнів суспільно ціннісних моральних потреб і прагнень;
- формування навичок моральної поведінки;
- педагогічно доцільна організація різних видів дитячої діяльності;
- гальмування небажаних проявів, корекція раніше сформованих негативних якостей особистості; стимулювання до позитивних вчинків і дій.

З метою комплексної реалізації виховних завдань у вихованні розумово відсталих учнів слід гармонійно поєднувати такі методи виховання, як: методи формування моральних знань; методи формування досвіду суспільних стосунків і навичок моральної поведінки; методи стимулювання поведінки та діяльності учнів.

Реалізація методів формування моральних знань спрямована на формування в учнів системи поглядів і переконань. Про важливість цієї мети говорив Л.С. Виготський: "Розуміти, як слід правильно вчинити, ще не означає зробити правильно. Проте моральне оздоровлення нашої поведінки має починатись саме з оздоровлення думок" [1].

До методів формування моральних знань відносяться: розповідь, пояснення, переконання, приклад, читання і обговорення літературних творів на морально-етичну тематику, морально-етична бесіда.

Розповідь у вихованні використовується з метою тлумачення змісту моральних понять, розкриття образів позитивних героїв-прикладів; збудження у дітей радісних емоцій з приводу позитивних вчинків дійових осіб і почуття обурення з приводу негативних. Тематика розповідей має відповідати віковим особливостям дітей, їхнім інтересам, бути пов'язаною із життям учнів.

Пояснення – це формування знань про норми і правила поведінки. Розумово відсталі учні мають не механічно, а свідомо оволодіти системою моральних норм і правил, розуміти для чого вони існують і чому їх необхідно дотримуватись.

Переконання – це шлях впливу на самосвідомість дитини. Цей метод полягає у емоційному і глибокому роз'ясненні сутності соціальних і духовних стосунків та правил поведінки, у розвитку свідомості дитини, її почуттів, поглядів і переконань, стимулюванні до самовиховання. Використовуючи цей метод, слід пам'ятати, що розумово відсталі діти є некритичними, навіюваними, у них сильно розвинена здатність до наслідування без адекватної оцінки вчинків і

дій. Тому переконання дітей має поєднуватись із розвитком у них критичності мислення, самосвідомості, стійкого життєвого світогляду. Здійснюється переконання у вигляді як індивідуальної, так і колективної роботи, з урахуванням вікових, характерологічних особливостей дітей, їх попереднього життєвого досвіду.

З метою формування моральних знань, поглядів, впливу на свідомість дітей використовується і **читання та обговорення творів на морально-етичну тематику, перегляд і обговорення кінофільмів**. Твори добираються відповідно до вікових особливостей учнів і завдань виховання. Вихователь може читати художній твір чи переказувати його, що залежить від обсягу і ступеня складності змісту. Гарним виховним потенціалом володіють казки (як народні, так і авторські), проте використовувати їх слід обережно, оскільки розумово відсталі діти не завжди правильно розуміють їх прихований чи переносний зміст. Всі прочитані або переглянуті твори слід обговорити з учнями, переконатись у тому, що діти правильно зрозуміли їх зміст, дали адекватну оцінку вчинкам і діям героїв, зробили висновки, важливі для свого самостійного життя.

Морально-етична бесіда – це засіб залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків та вироблення у них моральних оцінок і суджень. Морально-етична бесіда використовується з такими цілями:

- надати можливість дитині осмислити свій повсякденний досвід, досвід колективу, співвіднести його із загальноприйнятими моральними оцінками;
- розширити межі моральних уявлень дітей, пов'язати їх із конкретними вчинками;
- коригувати неправильні уявлення і відомості.

Морально-етична бесіда може проводитись у вигляді бесіди-гри, бесіди-інсценування, бесіди, заснованої на активній розумовій діяльності дітей. Вибір виду бесіди залежить від її теми, віку учнів, виховних завдань. Зміст бесіди має бути емоційним, зрозумілим для учнів, пов'язаним із їхніми життєвими потребами і досвідом, із чіткістю висновків-рекомендацій.

Група методів формування досвіду суспільних стосунків і навичок моральної поведінки спрямована на формування у розумово відсталих учнів навичок і звичок моральної поведінки, досвіду взаємостосунків, організацію їхньої діяльності. Вони сприяють формуванню єдності свідомості і поведінки, без чого весь процес виховання є неможливим. Для цього використовуються наступні методи: вправи, привчання, рольова гра, доручення.

Вправи – багаторазове повторення дій і вчинків учнів з метою вироблення у них необхідних навичок і звичок поведінки. Повторюватись мають не лише дії й вчинки, а й потреби та мотиви, що

їх викликають і, відповідно, визначають поведінку та розвиток особистості.

За формою застосування вправи можуть бути прямими і непрямими. *Прямі вправи* – це педагогічна вимога (точна вказівка на дію). До *непрямих вправ* відносяться: прохання, довіра, схвалення, порада, натяк.

Кінцевий результат вправи залежить від правильності її організації. Структура вправи має складатись із наступних прийомів:

- пояснення моральної норми поведінки та відхилень від неї;
- показ позитивної дії, вчинку;
- дії учнів за зразком;
- наступна тренувальна діяльність щодо закріплення і удосконалення навичок поведінки, дій;
- нагадування та контроль за поведінкою учнів.

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання дітьми різноманітних дій, завдань, справ, що поступово ускладнюються, з метою перетворення їх у звичні форми громадської поведінки. Важливо впливати на внутрішні стимули учня, щоб виконання вимог ставало необхідним передусім для нього самого. Це буде забезпечувати єдність свідомості і поведінки та, відповідно, розвиток особистості дитини.

Головним показником правильності застосування вправ і привчання є звичка дитини до моральної поведінки.

Рольова гра – метод закріплення адекватної поведінки та позитивних якостей дитини, необхідних для майбутнього самостійного життя. Зважаючи на недорозвиток ігрової діяльності розумово відсталих учнів, педагог має на початкових етапах виступати не лише ініціатором і організатором гри, а й її учасником. Слід допомагати дітям створити сюжет, розподілити ролі, підтримувати інтерес до гри. Тематика ігор повинна відповідати реальним життєвим ситуаціям, наприклад, "Сім'я", "Магазин", "Лікарня" та ін.

Доручення – виконання учнем постійного або тимчасового завдання, яке сприяє формуванню у нього громадянської активності. Ефективність доручення залежить від дотримання певних умов. Зокрема:

- доручення необхідно давати у відповідності з інтересами, здібностями і можливостями кожного учня;
- кожен учень класу повинен мати певне доручення;
- даючи доручення, слід чітко й конкретно пояснити учневі, що він має виконувати, у чому полягає важливість його ретельного і вчасного виконання;
- доручення слід періодично змінювати, щоб кожен учень спробував себе у різних справах.

Для стимулювання поведінки та діяльності розумово відсталих учнів використовують заохочення та покарання.

Заохочення – це метод, який спонукає дитину до позитивних вчинків і посилює її власну емоційну позитивну реакцію на правильну дію. Використовується заохочення у вигляді слова (похвала), дії (доручення, завдання), нагороди (подарунок) і може бути зроблено як індивідуально, так і публічно (при однокласниках, на шкільній лінійці, у присутності батьків).

Вимоги до заохочення:

- урахування індивідуальних особливостей учня, стану його інтелектуального і емоційного розвитку;
- роз'яснення змісту і правильності заохочення;
- опора на колективну думку;
- поєднання з іншими методами, зокрема, з прикладом;
- урахування вікових особливостей учнів, зокрема:
1-2-й клас – заохочення після виконання конкретного завдання;
- індивідуальний характер заохочення;
- визначається вчителем;
3-4-й клас – заохочення на більш тривалу діяльність;
- індивідуальні та групові заохочення;
5-10-й клас – індивідуальні й колективне заохочення;
- опора на колективну думку.

Покарання (засудження) – метод гальмування негативних вчинків і дій, який перешкоджає переростанню їх у звички і спонукає учня до виправлення недоліків поведінки. У допоміжній школі використовуються такі види покарань: індивідуальне та публічне моральне засудження (зауваження); обмеження певних прав (зняття доручення, зняття нагороди); виконання додаткових обов'язків, спрямованих на ліквідацію наслідків вчинку, за принципом "зламав - полагодь".

Вимоги до покарання:

- покарання має поєднуватись із повагою до особистості покараного;
- покараний має точно знати, що і чому від нього вимагають, розуміти свою провину і наслідки вчинку;
- не можна допускати насміхань з боку однокласників;
- не можна карати, якщо причиною провини було порушення нервової і психічної діяльності розумово відсталого учня, його погане самопочуття;
- не можна застосовувати фізичних покарань, позбавляти їжі чи прогулянки, не карати працею.

Виховний процес слід організовувати так, щоб дитину стимулював не страх покарання, а очікування заохочення.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6-ти томах. Основы дефектологии / Под ред. Т.А. Власовой. - М.: Педагогика, 1983. – Т. 5. – 368с.
2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
3. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. – К. - 2008. – 24 с.
4. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 359 с.

Keywords: pupils with intellectual defects, special school.

Отримано 2. 10.2011

УДК 376.- 056.264:376.1- 056.34

О. П. Мілевська

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ТЕКСТІВ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті обґрунтовуються методичні аспекти (етапи, прийоми) навчально-корекційної роботи з формування в учнів із затримкою психічного розвитку читацьких умінь та навичок щодо розуміння текстів на ранніх етапах читацького онтогенезу.

Ключові слова: читацькі уміння, текст, пізнавальна діяльність, мовно-мислиннева діяльність, навички розуміння тексту.

В статье обоснованы методические аспекты (этапы, приемы) учебно-коррекционной работы по формированию у учащихся с задержкой психического развития читательских умений и навыков, которые будут обеспечивать понимание текстов на ранних этапах читательского онтогенеза.

Ключевые слова: читательские умения, текст, познавательная деятельность, рече-мыслительная деятельность, навыки понимания текстов.